

TÌM HIỂU QUAN HỆ CỦA PHÁP VỚI CHÂU PHI

TS. Nguyễn Thanh Hiền

Viện Nghiên cứu Châu Phi & Trung Đông

Do lịch sử để lại, Pháp có quan hệ lâu đời và đặc biệt với châu Phi. Châu Phi đã từng là thuộc địa của Pháp, mối quan hệ giữa hai bên đã từng là quan hệ của ông chủ thực dân với tôi đòi thuộc địa. Lịch sử đã sang trang khi phong trào đấu tranh giành độc lập của các nước châu Phi giành được thắng lợi. Thập niên 50, 60, 70 của thế kỷ XX đã chứng kiến sự ra đời của các nhà nước châu Phi độc lập và có chủ quyền. Mối quan hệ của Pháp với các nước châu Phi do vậy đã có sự thay đổi cơ bản, trở thành quan hệ giữa các quốc gia có chủ quyền. Nền tảng pháp lý của những thay đổi này có thể tìm thấy trong các Hiệp ước Yaoundé (1963), Hiệp ước Lomé (1975), Hiệp ước Cotonou (2000)... là những hiệp ước chung của châu Âu với châu Phi sau khi các nhà nước châu Phi độc lập ra đời, đồng thời được thể hiện trong các hiệp định song phương giữa Pháp với từng nước châu Phi. Về mặt chính trị, nội dung chủ đạo của các văn kiện pháp lý nói trên là sự công nhận chủ quyền quốc gia của các nước tham gia Hiệp định và khẳng định tính chất bình đẳng của các mối quan hệ giữa các nước châu Âu, trong đó có Pháp, với các nước châu Phi.

Khác với nhiều nước châu Âu khác, Pháp cho đến nay vẫn giữ một quan hệ khá đặc biệt với châu Phi, nhất là với các nước

thuộc Cộng đồng Pháp ngữ. Quan hệ của Pháp với châu Phi là quan hệ toàn diện trên mọi lĩnh vực, từ ngôn ngữ- văn hoá, chính trị, kinh tế đến an ninh -quốc phòng. Ảnh hưởng của Pháp tại châu Phi lâu đời và mạnh mẽ do sự quan tâm của Pháp đến các vùng lãnh thổ truyền thống của mình vẫn tiếp tục được duy trì. Chính sách đối ngoại của Pháp với các nước châu Phi dựa đồng thời trên 3 trụ cột chính là văn hoá, địa- chính trị và kinh tế. Pháp vẫn tiếp tục gây được ảnh hưởng không nhỏ đến chính sách đối ngoại của nhiều nước châu Phi từng là thuộc địa cũ của Pháp trước kia.

Tuy nhiên, sự biến đổi sâu sắc của bối cảnh quốc tế đã làm thay đổi cục diện thế giới và tác động mạnh mẽ đến chính sách đối ngoại của các quốc gia. Từ những năm đầu của thế kỷ XXI, trong xu thế toàn cầu hoá kinh tế đang dâng thành cao trào, hầu như các nước lại tiếp tục có những điều chỉnh trong các quan hệ quốc tế của mình. Nước Pháp của thời kỳ Tổng thống Nicolas Sarkozy đã đưa ra những điều chỉnh mới mạnh mẽ hơn nữa trong chính sách đối ngoại, đặc biệt là đối với khu vực châu Phi.

Bài viết dưới đây sẽ đề cập đến những diễn tiến quan trọng nhất trong quan hệ của Pháp với châu Phi, trong đó chú ý đến những

điều chỉnh của Pháp trong chính sách với châu Phi hiện nay.

1. Kế thừa các quan hệ truyền thống với châu Phi

Do đã chiếm giữ một vị trí lâu đời và quan trọng với nhiều nước châu Phi, nên Pháp đã kế thừa một quan hệ khá toàn diện với châu Phi do lịch sử để lại.

a. Quan hệ kinh tế

Quan hệ kinh tế của Pháp với châu Phi có nét nổi bật là duy trì được một khối nước châu Phi sử dụng đồng Franc (CFA). Khu vực đồng CFA được xây dựng như một vùng bảo hộ khép kín, ra đời chính thức vào năm 1948 và nó đã thực hiện việc liên kết tiền tệ giữa Pháp với 14 nước châu Phi. Các nước trong khu vực đồng CFA đã tập hợp lại trong 2 liên minh tiền tệ¹ và mỗi liên minh đều có 1 ngân hàng trung ương của mình. Khả năng chuyển đổi tự do của đồng Franc CFA được Pháp bảo đảm và được tính theo tỷ giá cố định dựa vào đồng Franc Pháp (và đồng Euro) nhờ cơ chế của tài khoản vãng lai và các quy định có liên quan đến chính sách tiền tệ. Đồng tiền của CFA khuyến khích sự bồi hoàn giữa các nước trong Liên minh, cho

phép họ hấp thụ được những cuộc khủng hoảng ngắn hạn, đồng thời cho phép làm chậm hoặc giảm điều chỉnh trong trường hợp có khủng hoảng kéo dài. Tỷ giá cố định dựa trên đồng Franc Pháp tạo ra điểm neo danh nghĩa thuận lợi cho các chính sách kinh tế, hạn chế nguy cơ thay đổi và khuyến khích nguyên tắc chung. Tuy nhiên, tỷ giá cố định này cũng làm giảm tính linh hoạt trong hệ thống tiền tệ của các nước thành viên và dẫn đến phải có điều chỉnh thực tế. Các nước trong mỗi liên minh đồng CFA có điều kiện thuận lợi để huy động các nguồn vốn và trao đổi thương mại giữa họ với nhau, song lại gặp khó khăn và mất đi các nguồn vốn khi muốn trao đổi với các nước sử dụng đồng tiền không có khả năng chuyển đổi².

Các nước châu Phi thuộc khu vực đồng CFA trong hai thập niên đầu sau khi giành độc lập đã có một sự ổn định, sự phát triển kinh tế trong lĩnh vực ngoại thương và có sự tăng trưởng khá hơn nếu so sánh với các nước ngoài khối; mức độ lạm phát đỡ hơn. Đồng thời, mặt trái của nó cũng bộc lộ rõ: đó là tình trạng bị phụ thuộc vào Pháp, đặc biệt là các công ty thuộc khu vực nhà nước có mức lạm phát lớn hơn cả và tình trạng dựa vào nguồn tài chính bên ngoài của họ ngày càng gia tăng; khả năng cạnh tranh, khả năng tích lũy giá trị rất yếu.

Từ tháng giêng năm 1994 đã thực hiện việc phá giá đồng Franc khu vực CFA. Hiệu quả kinh tế vĩ mô và tài chính của việc phá giá đồng tiền này ở phương diện toàn cầu đã

¹ Khu vực đồng Franc CFA có 14 nước châu Phi, trong đó có 12 nước từng là thuộc địa của Pháp (Benin, Burkina Faso, Côte d'Ivoire, Mali, Niger, Senegal, Togo, Cameroon, CH Trung Phi, Chad, CH Congo, Gabon), Guinea Bissau là thuộc địa cũ của Bồ Đào Nha và Equatorial Guinea là thuộc địa cũ của Tây Ban Nha. Khu vực này có 2 liên minh tiền tệ: Một là Cộng đồng Kinh tế và Tiền tệ Trung Phi, sử dụng đồng CFA franc Trung Phi (mã số ISO 4217: XFA) gồm 6 nước ở miền Trung châu Phi; Hai là Liên minh Kinh tế và Tiền tệ Tây Phi, sử dụng đồng CFA franc Tây Phi (mã số ISO 4217: XOF) gồm 8 nước Tây Phi.

² Đồng franc XAF không sử dụng được ở khu vực sử dụng đồng franc XOF và ngược lại.

giống như mong đợi. Trong năm 1994, GDP bị đình trệ, song từ năm 1995 đến năm 1999 đã tăng lên quanh mức 5%/năm. Thặng dư của cán cân thương mại đã làm tăng thu nhập ròng của tài khoản vãng lai của Ngân hàng Trung ương Pháp lên 11 tỷ Franc Pháp trong năm 1994, tỷ lệ lạm phát cũng quay trở lại mức 5% sau 2 năm thực hiện phá giá³. Sự phá giá và yêu cầu phải thực hiện điều chỉnh cơ cấu kinh tế đã tạo ra những cơ hội để thay đổi sự chuyên môn hoá theo truyền thống, làm cho nền kinh tế của các nước trong khu vực đồng tiền này năng động hơn và có tính cạnh tranh hơn. Sự phá giá còn kèm theo cả việc phải thực hiện một chế độ thống nhất về hải quan và kinh tế bên trong các tổ chức tiểu khu vực tại miền Tây và miền Trung châu Phi. Trước đó, cơ cấu kinh tế chuyên môn hoá theo mặt hàng từ thời thuộc địa để lại đã làm cho các nước châu Phi này phải chịu nhiều thiệt thòi: độ co giãn trong thu nhập nhỏ, thời giá không ổn định, khả năng tiếp cận thị trường bị hạn chế...

b. Quan hệ chính trị - quốc phòng - an ninh

Sau khi các nước châu Phi giành độc lập, nhiều nước sau đó đã rất nhanh chóng quay trở lại ký với Pháp các hiệp ước quân sự - an ninh. Đặc biệt, trong số các nước thuộc Cộng đồng Pháp ngữ (Francophonie) đã có 7 nước ký với Paris Hiệp ước Quân sự - An ninh song phương nhằm tạo cơ sở pháp lý cho việc ủng hộ và trợ giúp của Pháp trong lĩnh vực chính trị và quốc phòng. Các

nước còn lại tìm kiếm sự bảo hộ an ninh của Pháp thông qua việc ký các hiệp ước an ninh đa phương tại châu Phi dựa trên sự trợ giúp của Pháp. Những nước châu Phi có hiệp ước an ninh song phương với Pháp bao gồm: Togo, Gabon, Camerun, Moritanie, Madagascar, Mali, Senegal; tuy nhiên sau đó Mali đã rút khỏi hiệp ước này. Các hiệp ước an ninh đa phương khá phong phú, có loại 4 bên như Hiệp ước An ninh của Pháp với 3 nước Congo B, Cộng hoà Trung Phi, Chad ký ngày 15 tháng 4 năm 1960; Hay một hiệp ước khác của Pháp với 3 nước Bờ biển Ngà (Côte d'Ivoire), Dahomey (Benin) và Niger ký ngày 24 tháng 4 năm 1961; Có loại 5 bên khi có thêm Gabon vào ngày 20 tháng 6 năm 1961 đã tham gia Hiệp ước Pháp - Congo B - Cộng hoà Trung Phi - Chad.

Nguyên tắc cơ bản của các hiệp ước an ninh này là nhằm làm cho “các quốc gia tham gia hiệp ước được giúp đỡ và viện trợ để bảo vệ và đảm bảo an ninh của họ”. Nói một cách ngắn gọn, những hiệp ước này cho phép các nước châu Phi thành viên trong những điều kiện cụ thể được kêu gọi sự can thiệp của các lực lượng quân sự Pháp nhằm bảo vệ an ninh và thậm chí cả trật tự công cộng của họ. Madagaskar, Cộng hoà Trung Phi, Congo B và Chad với hiệp ước ký với Pháp cho phép tự động thực hiện cơ chế an ninh hỗ trợ lẫn nhau khi bị bên ngoài xâm lược, còn trong các trường hợp khác thì chỉ được thực hiện khi các nước này lên tiếng yêu cầu.

Một nội dung quan trọng khác trong các hiệp ước an ninh của Pháp với châu Phi là

³ Philippe Hugon, *Économie de l'Afrique*, La Découverte, Paris, 2001, p.99.

Pháp phải thực hiện sự trợ giúp về mặt nhân sự và đào tạo nhân sự châu Phi tại Pháp. Do sự thiếu hụt nhân sự trong lĩnh vực quân sự-quốc phòng ở châu Phi thời kỳ đầu độc lập là rất lớn, nên vấn đề đào tạo nhân sự để bổ sung là nhu cầu cấp bách và là việc làm rất cần thiết. Các cố vấn quân sự Pháp tại châu Phi được rút giảm dần khi các sỹ quan châu Phi được đào tạo thay thế.

Nội dung thứ ba trong các hiệp định an ninh nói trên liên quan đến vấn đề cung ứng các trang thiết bị quân sự của Pháp cho các nước châu Phi thành viên. Thời kỳ đầu, Pháp đã cho không những khoản trang thiết bị quân sự cần thiết giúp các nhà nước châu Phi xây dựng chính thức các lực lượng quân đội quốc gia. Các khoản vượt trội sau đó sẽ phải được thanh toán và thông thường các điều kiện về tài chính đã được ấn định trong các hiệp định chung. Tuy nhiên, nếu các yêu cầu vật chất của các nhà nước châu Phi không được Pháp đáp ứng thì hiệp định cũng cho phép họ được quyền nhận sự trợ giúp của các nước khác.

c. Quan hệ văn hoá - ngôn ngữ

Trải qua một thời kỳ dài thuộc địa và bị nô lệ, các nước châu Phi đã đấu tranh để giành độc lập, quyền tự chủ và tự quyết của dân tộc mình. Tuy nhiên, mối quan hệ văn hoá với Pháp vẫn là một mối quan hệ được cả hai phía quan tâm. Những yếu tố tốt đẹp và tiến bộ của văn hoá Pháp được các nước châu Phi tiếp thu để bổ sung thêm các nhân tố văn hoá mới vào văn hoá của dân tộc mình. Một trong những lĩnh vực quan trọng của bình diện văn hoá chính là ngôn ngữ.

Một cộng đồng khá đông đảo các quốc gia châu Phi nói tiếng Pháp vẫn tiếp tục tồn tại và phát triển là một minh chứng cho sự thâm thấu và bền vững chắc của những giá trị văn hoá tốt đẹp của Pháp tại châu Phi. Cộng đồng Pháp ngữ tại châu Phi làm nên một nét đặc biệt trong quan hệ của Pháp với châu Phi trong lĩnh vực ngôn ngữ - văn hoá.

Thuật ngữ Cộng đồng Pháp ngữ khởi nguồn từ nhà địa lý học người Pháp Reclus cuối thế kỷ XIX, khi ông này dùng nó để chỉ các thuộc địa và khu vực ảnh hưởng của Pháp và sử dụng tiếng Pháp. Sau đó Tổng thống Senegal đã đưa ra ý tưởng thành lập Cộng đồng Pháp ngữ. Các tổ chức tiền thân của Cộng đồng Pháp ngữ đã lần lượt được thành lập, chẳng hạn như: Hội nghị Bộ trưởng Giáo dục các nước có sử dụng tiếng Pháp (CONEEMEN, 1960), Liên minh các nghị sỹ nói tiếng Pháp (AEPLF, 1967), Liên đoàn các giáo viên dạy tiếng Pháp (EFIPLF, 1969) v.v. Hội nghị cấp cao lần thứ nhất của Cộng đồng Pháp ngữ đã được tổ chức vào tháng 2 năm 1968 tại Paris theo sáng kiến của Tổng thống Pháp lúc đó là ông Mitterand. Hội nghị này đã hội tụ được 30 nguyên thủ các quốc gia tham dự, đánh dấu sự ra đời chính thức của Cộng đồng Pháp ngữ. Mục đích chính của tổ chức này là nhằm tăng cường hợp tác văn hoá và kinh tế giữa các nước thành viên vì lợi ích của hoà bình và phát triển.

Cộng đồng Pháp ngữ có một cơ cấu tổ chức cụ thể và đi vào hoạt động khá tích cực, tạo dựng được hình ảnh tốt đẹp thông qua các hoạt động của mình. Trong cơ cấu tổ

chức của Cộng đồng có các cơ quan chính như sau: 1- Hội nghị cấp cao- nơi gặp gỡ và bàn bạc của những người đứng đầu nhà nước và chính phủ, được nhóm họp 2 năm 1 lần; 2- Hội nghị Bộ trưởng Ngoại giao (CMF); 3- Hội đồng thường trực Pháp ngữ (CPF) với 18 thành viên, họp khoảng 4 lần trong 1 năm; 4- Ban thư ký; 5- Tổ chức Pháp ngữ; 6- Các hội nghị cấp bộ trưởng chuyên ngành; 7- Các tổ chức trực thuộc khác.

Hiện nay Cộng đồng Pháp ngữ quy tụ được 55 thành viên chính thức và 13 nước quan sát viên. Điều đáng nói là riêng châu Phi đã có đến 33 nước và lãnh đạo là thành viên chính thức của tổ chức này, bao gồm: Ai Cập, Burundi, Burkina Faso (Upper Volta), Benin (Dohamey), Cameroun, Cape Verde. Congo- Brazzaville (Cộng hoà Dân chủ Congo), Congo- Zaire (Cộng hoà Congo), Côte d'Ivoire, Gabon, Guinea Bissau, Guinea, Djibouti, Guinea Xích đạo, Madagascar, Mali, Marocco, Tunisie, Algeria, Mauritania, Maurice, Niger, Rwanda, Chad, Togo, Cộng hoà Trung Phi, Tunisia, Senegal, Sao Tomé and Príncipe, Seychelles, Mayotte, Comores, La Réunion⁴.

Quan hệ của Pháp với các nước châu Phi nói tiếng Pháp cho đến nay vẫn là quan hệ toàn diện và được dựa trên một nền tảng vững chắc là ngôn ngữ- văn hoá. Tại những nước này, ảnh hưởng của Pháp rất lớn. Bên cạnh các ngôn ngữ bản địa, tiếng Pháp tại đây được công nhận là ngôn ngữ chính thức (official) của quốc gia, được sử dụng trong

giao tiếp quốc tế, trong giảng dạy, giáo dục... Ảnh hưởng của ngôn ngữ và văn hoá Pháp mạnh đến mức tại đây vẫn lấy các chuẩn mực và mô hình của Pháp làm mẫu trong nhiều lĩnh vực khác nhau của đời sống quốc gia.

2. Điều chỉnh quan hệ với châu Phi trong bối cảnh quốc tế mới

Chiến tranh Lạnh kết thúc khiến trật tự thế giới có sự điều chỉnh sắp xếp lại; đi cùng với nó các quan hệ quốc tế cũng có nhiều thay đổi theo. Đặc biệt, từ những năm đầu thế kỷ XXI đến nay, do trào lưu toàn cầu hoá kinh tế đã lan rộng khắp nơi nên các quốc gia đều có nhiều điều chỉnh trong chính sách đối ngoại của mình. Quan hệ của Pháp với châu Phi cũng không phải là trường hợp ngoại lệ khi cả hai bên và đặc biệt là Pháp đã có những điều chỉnh rõ nét trong chính sách đối ngoại. Trong bối cảnh châu Phi là điểm đến của nhiều cường quốc do sức hút về tài nguyên thiên nhiên, bao gồm cả dầu mỏ và khí đốt, Pháp đang phải chịu nhiều sức ép cạnh tranh, thậm chí ngay tại cả những nước châu Phi nói tiếng Pháp vốn luôn được coi như “sân sau” của Pháp.

Về chính trị - an ninh - quân sự

Mối quan hệ của Pháp với các nước châu Phi nói tiếng Pháp thường được cho là dựa trên nền tảng quan hệ cá nhân giữa các lãnh đạo của hai bên. Điều này đặc biệt rõ nét từ thời Tổng thống Chirac trở về trước. Chẳng hạn, vào ngày 13 tháng 4 năm 2006, khi thủ đô của N'djamena của Chad bị đe dọa về an ninh vì có hàng trăm quân nổi dậy

⁴ *L'Année Francophone Internationale* 2005, Editions CIDEF-AFI 2005.

tấn công, Tổng thống I. Deby đã điện thoại ngay cho Tổng thống Chirac đề cầu cứu giúp đỡ theo đúng như “truyền thống” đã được ấn định trong Hiệp ước Quân sự và ông Deby đã được giải cứu nhờ sự hậu thuẫn của Pháp. Cũng như nhiều nhà lãnh đạo Pháp tiền nhiệm, Tổng thống Chirac kể từ khi đắc cử năm 1995 (trải qua 2 nhiệm kỳ liền) vẫn giữ quan điểm đối ngoại đặc biệt với các nước châu Phi khi duy trì thông lệ tổ chức hội nghị thượng đỉnh 2 năm 1 lần với các nhà lãnh đạo châu Phi. Lợi ích mà Pháp đạt được trong quan hệ với các nước châu Phi là cả về kinh tế lẫn ngoại giao, còn phía châu Phi thì được hưởng sự trợ giúp kinh tế, kỹ thuật và quân sự của Pháp. Trong lĩnh vực chính trị-an ninh, quốc phòng, cho đến nay Pháp vẫn có nhiều đạo quân đóng tại đây với sứ mạng duy trì sự ổn định, huấn luyện quân sự, bảo vệ an ninh cho các nước châu Phi.

Tuy nhiên, tình hình trên đã có sự thay đổi khi ông Nicolas Sarkozy trở thành Tổng thống Pháp. Sách Trắng quốc phòng và an ninh quốc gia của Pháp công bố năm 2008 dự kiến đàm phán lại hiệp định quốc phòng và an ninh ký với các nước châu Phi (với ba nội dung chính như đã nói ở trên). Pháp đã giảm sự hiện diện thường xuyên của quân đội, từ 30.000 quân trong những năm 1960 xuống còn chưa đầy 10.000 quân tại 7 nước châu Phi (Djibouti, Senegal, Gabon, Chad, Côte d'Ivoire, Cộng hoà Trung Phi và Sudan) có mối quan hệ chặt chẽ với Pháp. Với những điều chỉnh trong chính sách đối ngoại với châu Phi của Tổng thống Sarkozy, những sự kiện như sự kiện ông Deby của

Chad nói ở trên khó xảy ra hơn và quan hệ Pháp- Phi theo kiểu dựa trên nền tảng quan hệ cá nhân thân cận giữa các nhà lãnh đạo đến cuối thời Tổng thống Chirac được bình luận là đã “xé chiều”.

Hiện nay, các lực lượng quân sự Pháp đang có mặt thường xuyên tại 3 cơ sở là Djibouti (3.000 quân), Senegal (1.100 quân) và Gabon (750 quân). Bên cạnh đó, quân đội Pháp còn tham gia các chiến dịch ngoại biên (OPEX) khác nhau, trong đó có 2 chiến dịch với các đạo quân được coi như thường xuyên có mặt là chiến dịch Licorne ở Bờ biển Ngà (2.400 quân) và chiến dịch Epervier tại Chad (1.100 quân)⁵. Ngoài ra, còn có các chiến dịch khác tại Cameroun, vịnh Guiner và Trung Phi.

Pháp hiện vẫn duy trì hiệp ước quân sự song phương với 6 nước là Cameroun, Trung Phi, Bờ biển Ngà, Gabon, Senegal và Togo. Đồng thời, Pháp có các hiệp định hợp tác quân sự với rất nhiều nước châu Phi khác, đó là: Algeria, Benin, Burundi, Cộng hoà Trung Phi, Comoros, Congo, Ai Cập, Guiner. Cuiner Xích đạo, Madagascar, Mali, Marocco, Mauritan, Niger, Rwanda, Tanzania, Chad, Togo. Sự hợp tác quân sự này được thực hiện thông qua mạng lưới 14 “Học viện quốc gia có sứ mệnh khu vực” và thông qua các bộ phận “Trách nhiệm hợp tác quân sự và quốc phòng” trong các đại sứ

⁵ *Les relations France-Afrique*, (partie 3: La présence militaire Française en Afrique). lundi 3 décembre 2007, Master 2 Carrières Internationales (mCi 2007-2008), Libellés: Afrique.

quán Pháp và qua các cơ quan “Dịch vụ hợp tác kỹ thuật quốc tế của cảnh sát”.

Pháp còn đảm đương sứ mệnh quốc tế tại các lực lượng gìn giữ hoà bình của Liên hiệp quốc (ở Bờ biển Ngà, CIIDC Congo, Etiopia, Ai Cập), của EU (tại Sudan, CH Trung Phi, Chad). Điểm đặc biệt đáng nói là Pháp cũng là 1 trong số 18 nước tham gia sứ mệnh gìn giữ hoà bình theo trách nhiệm của EU không sử dụng đến các khoản chi phí của Liên hiệp quốc.

Điều chỉnh của Pháp trong lĩnh vực này được thể hiện ở chỗ tổ chức và sắp xếp lại việc bố trí quân tại 3 căn cứ thường xuyên (Gabon, Djibouti, Senegal); phối hợp với AU thực hiện chương trình “Tăng cường khả năng gìn giữ hoà bình của châu Phi” nhằm xây dựng lực lượng can thiệp của bản thân châu Phi để trên cơ sở đó Pháp sẽ cùng phối hợp với châu Phi về quân sự trên lục địa Đen; tìm cách châu Âu hoá sự tham gia quân sự của Pháp trong khuôn khổ chính sách đối ngoại an ninh chung của EU.

Về kinh tế

Pháp vẫn duy trì các quan hệ làm ăn vốn có của mình. Theo Bộ Tài chính và Công nghiệp Pháp, năm 2006 trao đổi thương mại của Pháp với châu Phi chiếm khoảng 5% tổng trao đổi thương mại quốc tế của Pháp. Tuy nhiên, chính sách kinh tế của Pháp đã có sự thay đổi khi các doanh nghiệp của Pháp chú trọng sang thị trường châu Á, bắt đầu giảm đầu tư vào châu Phi, đồng thời rút gọn chi còn khoảng 20 tập đoàn lớn và vừa của Pháp có mặt tại châu Phi. Những tập đoàn

này rất đa dạng, chẳng hạn như: Bouygues và Vinci trong lĩnh vực xây dựng, Rougier trong lĩnh vực gỗ, Castel trong lĩnh vực bia, Total trong lĩnh vực dầu khí, Air France trong lĩnh vực hàng không, Société générale trong lĩnh vực ngân hàng v.v.

Các công ty Pháp tại châu Phi có xu hướng hoạt động mạnh ở ven bờ Địa Trung Hải, phía nam và phía đông của lục địa châu Phi. Tại khu vực miền trung và phía tây châu Phi - những nơi nghèo khổ và bất ổn hơn, có rất ít các công ty Pháp và sự rút lui của Pháp tại đây rất rõ nét.

Trong lĩnh vực dầu khí các công ty của Pháp đang phải chịu áp lực lớn do sự cạnh tranh của các công ty Mỹ tại Nigeria, Angola và tại cả những nước nói tiếng Pháp như Chad hay Ghine Xích đạo. Hiện nay, các công ty Pháp vẫn làm ăn phát đạt trong lĩnh vực gỗ tại Cameroun, Congo- Brazaville và Gabon; trong khai thác uranium tại Niger; trong buôn bán kim cương tại Cộng hoà Trung Phi; khí đốt tại Algeria; phốt phát tại Togo và Marocco. Buôn bán vũ khí của Pháp tại châu Phi cũng rõ nét với việc xuất khẩu vũ khí đạt 30 tỷ Euro giai đoạn 1996- 2003⁶.

Tuy nhiên, sự điều chỉnh chính sách với châu Phi của Pháp cho thấy Pháp đang rút bớt các công ty khỏi châu Phi, thậm chí trong cả một số ngành truyền thống như khai thác gỗ hay khai thác nước. Pháp nói riêng và các nước châu Âu nói chung còn bị sự cạnh tranh khắc nghiệt của Trung Quốc gây áp lực. Quy

⁶ *Les relations France-Afrique*, lundi 3 décembre 2007, Master 2 Carrières Internationales (mCi 2007-2008), Libellés: Afrique.

đặc biệt Trung Quốc- Châu Phi đến hết năm 2008 đã đầu tư khoảng 400 triệu USD vào 20 dự án tại châu Phi, nâng tổng số vốn đầu tư của Trung Quốc tại đây lên gần 2 tỷ USD. Từ năm 2007 trở lại đây, Trung Quốc đã giành được 12% thị phần tại châu Phi, trong khi đó Pháp mất 1,5 điểm và Anh mất 1 điểm so với Trung Quốc⁷.

Pháp tiếp tục thực hiện viện trợ phát triển cho châu Phi với mục tiêu thúc đẩy sự phát triển và giảm nghèo nhằm đạt được các mục tiêu thiên niên kỷ để phát triển đến năm 2015 tại châu Phi. Pháp đặc biệt chú ý đến lĩnh vực giáo dục, chăm sóc sức khỏe, đào tạo, phát triển bền vững cũng như tôn trọng dân chủ, pháp luật, đấu tranh chống tham nhũng thông qua việc ưu tiên viện trợ cho các dự án cụ thể tại các nước châu Phi. Pháp đã viện trợ các xuất học bổng trị giá 85 triệu Euro và viện trợ 335 triệu Euro cho các dự án ở châu Phi. Tuy nhiên, giữa mức Pháp cam kết và mức thực hiện viện trợ nói chung trên thực tế vẫn còn khoảng cách rất xa: Cho đến cuối năm 2009, mặc dù Pháp cam kết tăng ngân sách viện trợ thêm 5,2 tỷ USD cho châu Phi, nhưng mới chỉ thực hiện được 7% mức cam kết⁸.

Trước sức ép cạnh tranh của các cường quốc tại châu Phi, Pháp đã cố gắng thực hiện nhiều biện pháp để giành lại vị thế của mình tại đây. Một trong các biện pháp quan trọng mà Pháp đã triển khai là tăng cường quan hệ hợp tác với các nước châu Phi, kể cả các

nước không thuộc Cộng đồng Pháp ngữ, nổi bật nhất là với Nam Phi. Hiện nay, Pháp là một trong những bạn hàng quan trọng nhất của Nam Phi, đứng thứ 7 về nhập khẩu và thứ 9 về xuất khẩu. Pháp còn hợp tác chặt chẽ với Nam Phi trong lĩnh vực chính trị- an ninh như giải quyết xung đột ở CHDC Congo và Burundi.

Về văn hoá - ngôn ngữ

Khối Pháp ngữ tại châu Phi đạt hiệu quả nhất so với các tổ chức khác. Các chính sách của Pháp với châu Phi về văn hoá là nhằm vào mục tiêu liên kết và thống nhất chặt chẽ khối nói tiếng Pháp, tạo nên một tổ chức có chung ngôn ngữ và chính trị mạnh. Ảnh hưởng của văn hoá Pháp rất mạnh tại khu vực này. Các trường học tại các nước châu Phi nói tiếng Pháp được xây dựng theo hệ thống giáo dục của Pháp. Tại các nước này kênh truyền hình TV5 của Pháp đã được phát huy hết tác dụng. Các mạng lưới truyền hình trung ương của các nước châu Phi khu vực này luôn có những hoạt động gắn với kênh TV5 của Pháp. Bên cạnh đó, Pháp đang tích cực triển khai các dự án internet tại đây. Các dự án nào thúc đẩy hơn nữa việc cải thiện vị trí của tiếng Pháp trong khu vực sẽ được tổ chức Cộng đồng Pháp ngữ trợ cấp kinh phí. Nhờ vậy, hiện nay ở các nước châu Phi này đã xuất hiện nhiều trang internet khác nhau. Internet cho phép kết nối nhiều trường đại học của châu Phi với các trường đại học trên thế giới. Với sự giúp đỡ của Tổ chức Cộng đồng Pháp ngữ, việc tiếp cận internet của giáo viên và sinh viên châu Phi có giá rẻ hơn và đôi khi còn được miễn phí. Các dự án về

⁷ Cùng nguồn 4.

⁸ Nguyễn Tâm, Châu Phi: Cơ hội hấp dẫn thời suy thoái, ngày 6/7/2009, SGGP Online.

internet ở châu Phi đã thực hiện được cả hai chức năng, từ ban đầu là thúc đẩy phát triển ngôn ngữ và văn hoá, sau đó còn có tác dụng thúc đẩy việc sử dụng các công nghệ mới tại châu lục này.

Kết luận

Quan hệ của Pháp với nhiều nước châu Phi là quan hệ truyền thống, có bề dày lịch sử. Quan hệ đó đã trải qua nhiều giai đoạn khác nhau và mang những tính chất khác nhau, đan xen cả những yếu tố tích cực và tiêu cực.

Sự điều chỉnh chính sách đối ngoại của Pháp đối với châu Phi được thể hiện rõ nét hơn thông qua chính sách của Tổng thống Pháp Nicolas Sarkozy với những điểm chủ chốt sau: 1-Vì một chính sách nhập cư có kế hoạch và được thương lượng; 2-Nên hướng đến một bản sắc Phi-Âu; 3- Cần phải có sự tôn trọng lẫn nhau giữa Pháp và châu Phi; 4- Các nhà chức trách châu Phi cần phải tài trợ cho các đối tác trí thức; 5- Khuyến khích các chủ trương củng cố dân chủ tại châu Phi.

Vấn đề nhập cư người nước ngoài vào Pháp đang trở thành một vấn đề xã hội lớn, đòi hỏi phải có chính sách và sự giải quyết một cách hiệu quả hơn. Trong dòng người nhập cư vào Pháp, người châu Phi chiếm tỷ lệ cao nhất, trong đó có không ít các trí thức người châu Phi. Tổng thống Pháp mong muốn thực hiện một chính sách nhập cư mới không mang tính “chọn lọc” hơn nhưng phải “làm chủ” được và người châu Phi phải hiểu tiến trình này, đồng thời mong muốn phải đưa ra các đề nghị đáng tin cậy để xây dựng

ơ sở cho vấn đề nhập cư sao cho có kế hoạch và thật cụ thể. Các trí thức người châu Phi khi rời bỏ tổ quốc của mình để sang Pháp hay các nước châu Âu khác đã tạo nên vấn đề “chảy máu chất xám” của châu Phi. Châu Phi còn nghèo, đặc biệt trong lĩnh vực y tế và giáo dục, bản thân châu Phi đang rất thiếu bác sỹ và giáo viên, giảng viên. Ví dụ: Tỷ lệ bác sỹ trên 1.000 người tại Togo chỉ có 0,3 giai đoạn 2000- 2003, trong khi đó cùng giai đoạn này, tỷ lệ tại Pháp là 10,2⁹. Đối với Pháp sẽ là một chính sách không hiệu quả nếu làm cho người châu Phi, như các bác sỹ châu Phi chẳng hạn, rời bỏ đất nước mình sang Pháp. Theo Tổng thống Pháp, vấn đề đặt ra trong việc đầu tư vào giáo dục và đào tạo ở châu Phi là không chỉ đơn giản chuyển một khoản tiền sang cho lãnh đạo các nước châu Phi thực hiện công việc này mà cần phải có những chỉnh sửa trong chính sách của Pháp sao cho nạn chảy máu chất xám của châu Phi giảm đi và dừng lại.

Trong lĩnh vực chính trị, quan hệ của Pháp với các nước châu Phi thường ở tình trạng được lên kế hoạch sẵn và dựa vào sự thương thảo. Nó có thể dựa trên các quan hệ cá nhân lâu năm giữa các nhà lãnh đạo, hoặc bằng chủ nghĩa bảo hộ của chính phủ, hoặc bằng việc quản lý một quỹ bí mật nào đó, hay bằng việc gia hạn tiếp tục các hiệp ước an ninh- quân sự đã ký trong thập niên 1960. Tất cả những việc làm này nhằm để đảm bảo

⁹ Yves Ekoué Amaïzo (Directeur du Think Tank du Groupe de Réflexion, d'action et d'influence "Afrology" et Afrique Nouvelles Interdépendances), *Maîtriser les relations France- Afrique*, Dossiers: Politique, 7 Mai 2007.

cho lợi ích và duy trì chế độ không dân chủ của các tổng thống ở nhiều nước châu Phi. Nếu tình trạng này cứ tiếp tục sẽ làm mất đi ý nghĩa của các mục tiêu đang phấn đấu hiện nay là dân chủ, đoàn kết và phát triển. Tổng thống Sarkozy kêu gọi Pháp cần xây dựng lại một nền dân chủ an toàn ở châu Phi, kêu gọi các nước châu Phi phải đưa ra các kiến nghị tập thể hoặc mang tính toàn châu lục, hoặc mang tính tiểu khu vực để thảo luận với EU và với Pháp về các vấn đề của châu Phi, trong đó bao gồm cả các vấn đề chính trị.

Thời đại toàn cầu hoá làm cho sự độc quyền của Pháp tại châu Phi không thể tiếp tục duy trì như trước kia. Bên cạnh sự cạnh tranh ngày càng mạnh mẽ của các nước lớn tại châu Phi còn có các quy định công khai của các thể chế quốc tế như Quỹ Tiền tệ quốc tế, Tổ chức Thương mại thế giới... khiến Pháp đã mất đi một số chỗ đứng tại châu Phi. Tất cả những sự kiện này làm cho Pháp không thể không điều chỉnh chính sách của mình với châu Phi. Hiện nay, Pháp vẫn tiếp tục củng cố và tăng cường quan hệ với châu Phi, song theo cách tiếp cận mới, được thể hiện qua 2 điểm chủ chốt sau: *Một là*, đẩy mạnh sự quan tâm không chỉ đến các nước châu Phi có quan hệ truyền thống mà cả các nước châu Phi ngoài khu vực Francophonie; *Hai là*, tăng cường quan hệ với châu Phi thông qua kênh đa phương (qua EU và các thể chế quốc tế khác) hơn là song phương. Đặc biệt, Pháp coi EU như một mối quan hệ mới để cụ thể hoá các sáng kiến riêng của mình đối với khu vực châu Phi. Pháp hy vọng rằng cách tiếp cận mới này sẽ đảm bảo

cả lợi ích và ảnh hưởng của Pháp tại châu lục này.

Tài liệu tham khảo

1. Yakemtchouk Romain (professeur à l'Université de Louvain). *La coopération militaire de l'Afrique noire avec les Puissances (I- avec la France)*, Revue Afrique contemporaine, N.127, juillet-aout-septembre 1983, La Documentation Française.
2. Philippe Hugon, *Économie de l'Afrique* (Troisième édition). La Découverte, Paris, 2001.
3. 24th conference of heads of states of Africa and France (Canes, 15 and 16 february 2007).
4. Yves Ekoué Amaïzo (Directeur du Think Tank du Groupe de Réflexion, d'action et d'influence "Afrology" et Afrique Nouvelles Interdépendances), *Maîtriser les relations France- Afrique*, Dossiers: Politique, 7 Mai 2007.
5. *Les relations France-Afrique*, lundi 3 décembre 2007, Master 2 Carrières Internationales (mCi 2007-2008), Libellés: Afrique.
6. *Refonder la relation France-Afrique*. Point de vue, par Le Monde (France) le 13 février 2007.
7. *L'Année Francophone Internationale 2005*, Editions CIDEF-AFI 2005, Paris, France.
8. <http://www.sggp.org.vn/hosotulieu/2009/7/196135/>